

בבית המשפט העליון

רע"א 10164/09

לפני : כבוד המשנה לנשיאה א' ריבלין
כבוד השופט א' גרוניס
כבוד השופטת ע' ארבל

המבקש : מנהל מס רכוש

נגד

המשיבה : אריה חברה לביטוח בע"מ

בקשת רשות ערעור על פסק-דין של בית-המשפט המחוזי
בתל-אביב-יפו מיום 5.8.09 בע"ש 1029/07 שניתן על-ידי
כבוד השופטת ד' קרת מאיר

תאריך הישיבה : כ"ו בחשון התשע"ב (23.11.11)

בשם המבקש : עו"ד יורם הירשברג

בשם המשיבה : עו"ד גלעד וקסלמן ; עו"ד שי כגן

פסק-דין

המשנה לנשיאה א' ריבלין:

1. ביום 25.9.2002, נפגע מפעל חברת ניסן מוצרי חבישה בע"מ (להלן: המפעל) כתוצאה מנפילת טיל שנורה מרצועת עזה. למפעל נגרם נזק רב. כיוון שהמפעל בוטח בחברה המשיבה, אריה חברה ישראלית לביטוח בע"מ (להלן: המבטחת או המשיבה), גם כנגד נזקי טרור, פיצתה אותו המבטחת בגין נזקיו.

המבטחת הגישה תביעה כנגד המבקש – מנהל מס רכוש – לקבלת פיצוי בגין התשלומים אותם שילמה למפעל. תביעתה נדחתה והמבטחת הגישה ערר על החלטת המבקש לוועדת הערר; גם זו דחתה את הערר בקובעה כי המבטחת אינה מהווה

"ניזוק" כהגדרתו בתקנה 1 לתקנות מס רכוש וקרן פיצויים (ערעורים), התשל"ג-1972 (להלן: התקנות).

ועדת הערר קבעה כי למפעל היו שני מבטחים – האחד סטטוטורי והאחר וולונטרי, וכי בהתמודדות בין שני אלה, ראוי להעניק עדיפות למבטח הסטטוטורי ולפטור אותו מתשלום שקיבל על עצמו המבטח הוולונטרי; המבטח הוולונטרי קיבל פרמיה בגין הסיכון שנטל על עצמו – כך סברה הוועדה – ולפיכך עליו לשאת בתוצאות התממשות הסיכון.

על החלטת ועדת הערר הוגש ערעור לבית-המשפט המחוזי. כנגד פסק דינו של בית-המשפט המחוזי מכוונת בקשת מנהל מס הרכוש ליתן לו רשות ערעור.

2. בין לבין, ניתן פסק דינו ברע"א 11495/05 בנק הפועלים נ' מנהל מס רכוש (לא פורסם, 24.7.2008). במסגרת אותו פסק-הדין קבענו כי אירועי אוקטובר 2000 לא היוו "פעולות איבה" וכי הנזקים שנגרמו במהלכם אינם נזקי מלחמה כהגדרתם בחוק מס רכוש וקרן פיצויים, התשכ"א-1961 (להלן: חוק מס רכוש או החוק). באותה פרשה הערתי כי "לא נוכל לשלול, הגם שאיננו קובעים מסמרות, את האפשרות שחברות ביטוח יוכרו כ'ניזוק' לפי משמעותו בחוק". עוד הערתי כי יתכנו מקרים בהם סעיף 62(א) לחוק חוזה הביטוח, התשמ"א-1981 יקנה לחברת ביטוח זכות להיכנס לנעלי המבוטח ולתבוע פיצויים ממנהל מס רכוש. עם זאת, לאחר מסקנתנו בדבר סוג הנזק באותו מקרה יכולנו להותיר סוגיה זו בצריך עיון, כמו גם מקצת מן הסוגיות האחרות בהן דן בית המשפט המחוזי באותה פרשה.

ובחזרה לענייננו: בית המשפט המחוזי סבר כי "לכל הפחות בעניין זכות התחלוף לפי סעיף 62 לחוק – קבע בית המשפט (העליון) קביעה חד משמעית ממנה ניתן ללמוד כי במקרה הנוכחי... קיימת למערכת זכות תחלוף כלפי מנהל מס רכוש[...]. כיוון שכך מצא בית המשפט המחוזי כי המבטחת זכאית לפיצוי ממנהל מס רכוש מכוח סעיף 62(א) לחוק חוזה ביטוח.

3. המחלוקת בין הצדדים מתמקדת בשאלת קביעת גדריה של זכות התחלוף. המבקש סבור כי זכות החזרה מכוח הוראת התחלוף היא כלפי מזיק בלבד, שכן כוונת הוראת סעיף 62 לחוק חוזה הביטוח הינה שלא לשחרר את המזיק מאחריותו, אך אין כוונתה להקים זכות תביעה למבטח כנגד גורמים שאינם קשורים לנזק, דוגמת מנהל מס הרכוש. מתן זכות תביעה לחברת הביטוח כלפי המדינה (מנהל מס רכוש) אינה מונעת,

לדעת המבקש, התעשרות בלתי מוצדקת של הניזוק שכן בהתאם לתקנה 3 לתקנות אין הניזוק יכול, ממילא, לתבוע מן המדינה תשלום בשל נזקים שבגינם פוצה. משכך, לא מתקיימת כאן התכלית העומדת, לדעת המדינה, ביסוד הוראת התחלוף. גם הטעם המוסרי לזכות הסוברוגציה לא מתקיים כאן, לדעת המדינה, שהרי מנהל מס רכוש לא גרם לנזקי המפעל ואין עליו לשאת בעלות הפיצוי. המבקש חוזר על עמדתו ועדת הערר כי בתחרות בין המבטח המסחרי למבטח הסטטוטורי ראוי להעדיף את זה האחרון.

המשיבה סבורה לעומתו כי הוראת התחלוף שבחוק חוזה ביטוח חלה בענייננו, שכן למפעל המבוטח קמה זכות תביעה הן כלפי המבטחת, שהעניקה בפוליסה שהוצאה על ידה כיסוי ביטוחי בגין נזק מלחמה, והן כלפי מנהל מס רכוש. משהמבטחת – המשיבה – העניקה פיצוי למפעל המבוטח קמה לה זכות התחלוף כלפי המדינה. המשיבה נדרשת להערה שנכללה בפסק הדין הנ"ל בעניין בנק הפועלים ומוצאת גם בה חיזוק לעמדתה. העובדה שהמבטחת אינה באה בגדר "ניזוק" כהגדרתו בחקיקת מס הרכוש, אין לה ולא כלום, לדעת המשיבה, עם זכות התחלוף. לדעתה, די בכך שלמבוטח עומדת זכות לפיצוי מכוח חקיקת מס הרכוש.

מטרתו העיקרית של התחלוף, לדעת המשיבה, היא למנוע התעשרות של החייב שצד ג' פרע את חובתו וכי בענייננו חייב זה הוא, לדעתה, מנהל מס הרכוש שהמבטחת פרעה את חובו. לראיה מסתמכת היא על דברי המלומד ד' ששון (מאיר יפרח ורפאלה חרל"פ ששון – דיני ביטוח, 376-377), המציין כי שלושת תנאיה של זכות התחלוף הם: ראשית, חבות המבטח לפי הפוליסה, שנית, ביצוע תשלום בפועל למבוטח על ידי המבטח בהתאם לפוליסה ושלישית, חבות של הצד השלישי לפצות את המבוטח; לגבי חבות זו האחרונה, מציין ששון כי אין נפקא מינא אם חבותו לפצות את המבוטח מקורה בחבות בניזיקין או מכוח חוזה (למעט חוזה ביטוח) או מכוח עילה אחרת. דברים דומים מביאה המשיבה מפי י' אליאס, דיני ביטוח כרך ב 1098 (2009). משנתקיימו שלושת האלמנטים האלה – כך מסבירה המשיבה – עוברת זכות המבוטח כלפי הצד השלישי למבטח. חבותו של הצד השלישי כאן, מנהל מס רכוש, קמה, לשיטת המשיבה, מכוח חוק מס רכוש ותקנותיו. "האדם השלישי" לדעתה, אינו חייב להיות "מזיק" דווקא. אשר לעובדה כי היא המבטחת גבתה דמי ביטוח מן המפעל המבוטח – בכך אין ולא כלום, לדעת המשיבה, כיוון שעצם גביית הפרמיה אינה משנה מזכות התחלוף שהרי ברגיל גובה מבטחת דמי ביטוח ממבוטחיה. אין זה נכון, לדעתה, לטעון כי אין היא נוטלת סיכון על עצמה שכן חובת התשלום המיידית של תגמולי הביטוח המוטלת עליה והצורך לקיים מאמץ לגבות אותם, מאוחר יותר, מן המבקש, לרבות הצורך להוכיח כי אכן מדובר במקרה מלחמה ממחשישים את הסיכון שהיא נוטלת על עצמה.

מבחינת המבוטח עצמו יש תועלת בעשיית הביטוח, כך מסבירה המשיבה, וזאת בעצם הקדמת התשלום למבוטח ללא צורך בהתדיינות ארוכה.

המשיבה חולקת גם על העמדה כי ראוי להעדיף את עניינו של המבטח הסטטוטורי (כאן מנהל מס רכוש) על פני המבטח המסחרי. לדעתה אין קיימת בדין הוראה מסוג זה וגם הפסיקה אינה מלמדת על קיום כלל של העדפה כנטען.

כטענה חלופית לתביעת התחלוף שלה טוענת המשיבה כי יש לראות בה כ"ניזוק" כמשמעותו בתקנות מס רכוש בשל שהיא עונה על הגדרת הניזוק בתקנה 1. המשיבה מציינת כי היא הנושאת בהוצאות שיקום נזקי המלחמה שהוסבו למפעל המבוטח; היא נשאה בהוצאות השיקום לא בהתנדבות כי אם מכוח התחייבותה על פי הפוליסה שחייבה אותה בתשלום פיצויים על נזקי מלחמה, וכיוון שכך, עונה היא על הגדרת הניזוק שבתקנות. היא משיגה על השקפת בית המשפט המחוזי כאילו "ניזוק" צריך שתהא לו זיקה קניינית לנכס שניזוק וכאילו רק מי שאין לו מקור חלופי להיטיב את נזקו – יהא זכאי לפיצוי.

4. החלטנו לדון בבקשה כאילו ניתנה על-פיה רשות ערעור וכאילו הוגש ערעור על-פי הרשות שניתנה.

דין הערעור להידחות.

תחילתו של ההסדר למתן פיצויים לבעלי נכסים על נזקים שנגרמו להם כתוצאה מפעולות מלחמתיות היה במנגנון וולונטרי של ביטוח מפני נזק מלחמה. מנגנון זה הומר בחוק הארנונה לפיצוי נזקי מלחמה, התשי"א-1951 שבא לקבוע הסדר מחייב לביטוח נזקי המלחמה. חוק זה היה מושתת בעיקרו על רעיון הביטוח ותכליתו העיקרית הייתה להביא לפיזורם של נזקי מלחמה (רע"א 6904/97 ט.ת.ו בקעות בע"מ נ' מנהל רכוש וקרן פיצויים, פ"ד נב(4) 1 (1998)). חוק מס רכוש שבא בעקבות חוק הארנונה הוא אמנם חוק מעורב של ביטוח ומיסוי, אולם תכליתו נותרה ביטוחית – פיזור נזקי המלחמה באופן שלא יפלו על שכמו של הנפגע הספציפי.

סעיף 36 לחוק קובע את עצם הזכאות לקבלת פיצוי. מכוח הסמכות הנתונה בו הותקנו תקנות מס רכוש. תקנה 3 לאותן התקנות קובעת כי "היה הסכום המגיע לניזוק לפי תקנות אלו, יחד עם הסכומים שהניזוק זכאי לקבל או קיבל כפיצוי בעד הנזק, מחברת ביטוח או מאדם אחר, עולה על הנזק הממשי, ישולם לו רק אותו סכום שהוא

ההפרש שבין הפיצוי כאמור לבין הנזק הממשי". המדינה סבורה כי הוראה זו שוללת את זכות התחלוף של המבטחת, במקרה זה, ולא היא.

5. זכות התחלוף מעוגנת בסעיף 62(א) לחוק חוזה הביטוח וזו לשונו:

הייתה למבוטח בשל מקרה הביטוח גם זכות פיצוי או שיפוי כלפי אדם שלישי, שלא מכוח חוזה ביטוח, עוברת זכות זו למבטח מששילם למוטב תגמולי ביטוח וכשיעור הפיצויים ששילם.

זכות התחלוף יוצרת סימטריה בין שלושת "השחקנים" המשתתפים תכופות בהליך הנזק – הניזוק (המבוטח), המבטח וה"צד השלישי". המבוטח זוכה בתגמולי הביטוח מידי חברת הביטוח, זו מצידה פונה בתביעת שיפוי כלפי הצד השלישי – ברגיל המזיק – ובמקרה שלפנינו, מנהל מס הרכוש – וזה מצידו רשאי, מכוח תקנה 3 האמורה, לנכות מן הפיצוי המשתלם למבוטח את שמקבל הוא מחברת הביטוח. זכותו של הניזוק ממשיכה להתקיים אך נשללת ממנו האפשרות לאוכפה במלואה. מנגנון מסוג זה קיים גם בהליכי נזק שונים, למשל, כאשר מבטח סטטוטורי אחר, דוגמת המוסד לביטוח לאומי, משלם תגמולים לנפגע. גם למוסד הזכות לזקוף לחובתו של הנפגע את הפיצויים שקיבל ממקור אחר (סעיף 329 לחוק הביטוח הלאומי [נוסח משולב, התשנ"ה-1995]). בהתקיים סימטריה מלאה נמנעת התעשרותו הבלתי צודקת של הניזוק אך גם התעשרותו הבלתי מוצדקת של חייב שהמבטח פרע את חובו.

טענות המדינה כי תכלית הוראת סעיף 62, כל כולה, למנוע התעשרות הניזוק וכי תכלית זו מושגת גם בלא הוראת סעיף 62 מכוח תקנה 3 – אין בה ממש. אין, בשום פנים, לצמצם את תכלית הוראת סעיף 62 בדרך המוצעת על-ידי המדינה. לזכות התחלוף תכליות נוספות ותקנה 3 – כפי שעוד יובהר – משתלבת עמן היטב.

סעיף 62 לחוק חוזה הביטוח דובר במבוטח שהייתה לו זכות פיצוי או שיפוי כלפי אדם שלישי. לא נאמר "כלפי המזיק" ובוודאי שלא נאמר "כלפי המזיק בלבד" – כפרשנות שמבקשת המדינה לייחס להוראה זו. התכלית שהמדינה מצביעה עליה אינה יכולה לגבור על לשון מפורשת ולא פחות חשוב מכך אין גם מקום לומר כי התכלית העומדת ביסוד הוראת התחלוף באה לצמצמה רק למקרה בו עומדת למבוטח זכות שיפוי כלפי "מזיק" דווקא. אכן, במקרים רבים הצד השלישי הוא גם מי שגרם לנזק עליו פיצתה המבטחת, אך אין זה כך בהכרח והחוק עצמו מורה במפורש כי אין להלום פירוש מצמצם כמוצע על-ידי המדינה. גם המלומדים שמדבריהם מביאה המשיבה,

כאמור, תומכים בפרשנות המתיישבת עם לשון החוק ולפיה אין נפקא מינא אם זכותו של המבוטח כלפי הצד השלישי נובעת מחוזה, או שהיא חבות בנזיקין או שהיא נובעת מכל עילה אחרת (ד' ששון, שם, בעמ' 376). לפיכך, עשוי הצד השלישי להיות גם גוף ציבורי, כדוגמת המוסד לביטוח לאומי, או, כפי שהדבר בענייננו, מנהל מס רכוש (י' אליאס, שם, בעמ' 1098-1103). זכותו של המבוטח לקבל פיצויים מרשויות המדינה עוברת בשלמותה למבטח עם תשלום תגמולי הביטוח למבוטח (י' אליאס, שם, בעמ' 1102). וכך נכתב:

זכות התחלוף של המבטח כלפי הצד השלישי עשויה אפוא להישען על מקורות שונים ומגוונים הכוללים, בין היתר, חבות חוזית של הצד השלישי כלפי המבוטח, חבות נזיקית, חבות שמקורה בדבר חקיקה או כל חבות אחרת שיש בה כדי להקנות למבוטח זכות כספית כלפי צד שלישי בשל מקרה הביטוח. לכלל זה חריג אחד בלבד: הייתה החבות האחרת חבות הנובעת מחוזה ביטוח נוסף שברשות המבוטח, היינו, חבות של מבטח נוסף לשלם למבוטח תגמולי ביטוח בגין אירוע הנזק, לא יחול עליה עקרון התחלוף, אלא סעיף 59 לחוק שעניינו ביטוח כפל (שם, בעמ' 1099).

צמצום זכות התחלוף לפי סעיף 62 לחוק חוזה הביטוח, כך שתחול רק כלפי צד שלישי החייב בנזיקין, יפטור מגוון צדדים שלישיים, מלבד המדינה, מחבותם כלפי המבוטח. כך למשל, מתוקף זכות התחלוף הקבועה בסעיף 62 רשאי מבטח, לאחר ששילם למבוטח את תגמולי הביטוח, לחזור אל צד שלישי בהתאם להוראות חוק השומרים, התשכ"ז-1967, אם הנכס ניזוק בעת שהיה אצל השומר. פרשנות לפיה הצד השלישי הוא אך ורק מי שבא בגדר "מזיק" תשמיט את הקרקע מתחת לתביעות המוכרות האלה.

6. העובדה שהמבטח קיבל דמי ביטוח (פרמיה) מאת המבוטח, אין בה כלום שכן לעולם מקבל המבטח דמי ביטוח ואילו המבוטח מצידו, הבחירה בידו אם לעשות ביטוח מסחרי שאין הוא חייב בו על-פי דין – ואם לאו. הבחירה לעשות ביטוח מסחרי, בנוסף לזה הסטטוטורי – מקום בו אין הדין כופה עריכת ביטוח כזה – מעידה, ברגיל, על אמונתו של המבוטח כי יש תמורה בעד התשלום וכי יתרוונת עריכת הביטוח מחפות על העלות הנוספת. המבטח מצידו, נוטל על עצמו סיכון, כזה או אחר, בעריכת הביטוח; העובדה שסעיף 62 לחוק חוזה הביטוח פותח בפניו את האפשרות לדרוש פיצוי או שיפוי מאת מנהל מס הרכוש אינה מאיינת את הסיכון, שכן נדרשים לו תכופות משאבים מגוונים כדי לממש את זכות השיפוי.

7. אשר לתקנה 3 לתקנות מס רכוש – זו אינה מונעת את זכות התחלוף – כהשקפתה של המדינה. נהפוך הוא, הוראתה מאפשרת את מימוש זכות התחלוף. הוראת תקנה 3 באה למנוע מן הניזוק קבלת פיצוי כפל, ובה ובעת, למנוע מן הצד השלישי – מנהל מס הרכוש – תשלום כפל לניזוק. היא אינה באה, בשום פנים, לגרוע מן הזכות של הניזוק כלפי מנהל מס הרכוש – היא באה רק לקזז מן התשלום לו זכאי הניזוק את הכספים שהוא מקבל בשל אותו נזק עצמו גם ממקורות אחרים – ובמקרה זה מחברת הביטוח. אין לנתב את הוראת סעיף 3 לתכלית המצמצמת המוצעת על-ידי המדינה – המטרה הסוציאלית, לאמור הוראה הבאה לסייג את הזכות לפיצוי אך ורק למקרים בהם נעדר מקור אחר לפיצוי לבד מן המדינה. על-פי לשונה, באה הוראת תקנה 3 להגביל את יכולתו של הניזוק לקבל לידיו תשלום ממס רכוש ולצמצמה רק להפרש שבין הנזק לבין הפיצוי שנשתלם מחברת הביטוח (או מאדם אחר). ניכוי תגמולי הביטוח מזכאותו של הניזוק פותחת בפני המבטחת את הזכות לתבוע ממס הרכוש החזר בגין תגמולי הביטוח ובה בעת למנוע מן המדינה כפל תשלום (לניזוק ולמבטחת) ולמנוע מן הניזוק כפל תשלום (מן המדינה ומחברת הביטוח).

יוער, כי טענות המדינה כנגד ההגיון שבעצם קיום זכות הסוברוגציה – אין להידרש אליהן, מן הטעם הפשוט והברור שזכות הסוברוגציה קיימת על פי דין וראויותה שוב אינה נתונה לדיון. הזכות קיימת וכל שנצטרך לו בית המשפט קמא היה לקבוע אם נתקיימו תנאיה. אלה נתקיימו כפי שהבהרנו ומשכך הזכות קמה.

כיוון שכך, אין אני נדרש לשאלה אם יש לראות במבטחת משום "ניזוק" כמשמעותו בחוק מס רכוש ובתקנות שהותקנו על פיו, שכן אפילו הייתי מגיע למסקנה שאין הדבר כך, ואיני אומר זאת, קמה לה זכות התחלוף מכוח הוראת סעיף 62 לחוק חוזה הביטוח.

התוצאה היא שהערעור נדחה.

המערער-המבקש ישא בהוצאות המשיבה בסך 25,000 ש"ח.

המשנה-לנשיאה

השופט א' גרוניט:

אני מסכים.

שופט

השופטת ע' ארבל:

אני מסכימה.

שופטת

הוחלט כאמור בפסק דינו של המשנה-לנשיאה א' ריבלין.

ניתן היום, ה' באדר התשע"ב (28.2.2012).

שופטת

שופט

המשנה-לנשיאה